

Tau Monuina ma e Pasifika

Ha Tautolu a tau Tagata, Ha Tautolu a tau
Fakatokatokaaga, Ha tautolu a Onoonoaga ki mua

MINISTRY OF SOCIAL
DEVELOPMENT
TE MANATŪ WHAKAHIA TO ORA

Tau Hatakiaga

Folafolaaga he Ikipule.....	4
Folafolaaga he Pule Gahua.....	7
Ko e folafolaaga he Takitaki ma e Matakau Fakatokatokaaga Gahua ma e Pasifika	9
Tau Matakau Fakatonutonu Matakau Fakatokatoka Gahua.....	10
Tau Ononooga Fakalaulahi	12
Ha mautolu a fakamatapatuaga.....	13
Ha mautolu a tau fakatokatokaaga fakalaulahi gahua mo e tau hatakiaga	14
Ha mautolu a tau fakamooliaga	18
Ko e fakaveaga he Tau Monuina ma e Pasifika muitua ke he tau hatakiaga nei.....	20
Folafolaaga he MSD	23

Kua fakagahuahua mo e fakamooli e matagahua nei ki lalo hifo he Komisina ma e Veveheaga ma e tau Tufuga Kekehehe 3.0 Laesini Niu Silani. Maeke ia koe, ke lagaki, tufatufa fano mo e fakaaoga e gahua, mo e mailoga e tau gahua he Fakatufono ti muitua ke he falu foki a hatakiaga laesini.

Maeke ia koe ke totou fakamatafeiga e lagaki he laesini nei, kaeke ka finatu a koe ke he <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/nz/>. Kia mailoga nakai maeke e ha fakatino (emblem, logo or Coat of Arms) he ha faahi gahua po ke fakatufono ke fakaaoga ke he ha puhala ne moumou aki e fakaveaga ma e tau Matini, tau Matahigoa Fakatino mo e Matafakatufono Puipui Higoa he Tohi Fakave 1981 (Names Protection Act 1981). Kua lata ke tohia hifo ke he tohi e ha Puhala Fakagahuahua ke he Fakatufono ka e nakai lagaki hifo po ke puhala aki e tau matatohi fakatino (logo or Coat of Arms).

Lolomi ia Oketopa 2019
Faahi Gahua Atihake ma e tau Momoui Tagata
PO Box 1556
Wellington 6140
Niu Silani

Telefoni: +64 4 916 3300
Fekesimali: +64 4 918 0099
Imeli: info@msd.govt.nz
Kupega hila: www.msd.govt.nz
ISSN: 2703-2728 (print)
ISSN: 2703-2736 (online)

Folafolaaga he Ikipule

Hofihofi atu e tau Fakaalofa fakaPasifika

To lahi e fiafia he mahina ha Fepuali 2019 ha kua fakailoa fakalaulahi e fakatuaga he Matakau Fakatokatoka Gahua Pasifika mo e tau Matakau Fakatonutonu ke lata ia ma e Faahi Gahua Atihake ma e tau Momoui Tagata. Mahuiga toko ua e tau matakau nei ke lata ia ma e atihakeaga he Tau Monuina ma e Pasifika – Ko e Fakatokatokaaga Fakalaulahi mo e tau palana fakagahuahua ma e Faahi Gahua Atihake ma e Tau Momoui Tagata.

Fakamahao e Fakatokaaga he Tau Monuina ma e Pasifika ke moua falu a tau puhala ke lata ma e Faahi Gahua ma e hikihikiaga he tau momoui he tau tagata Pasifika i Niu Silani. To fakaaoga ke hataki mo e fakatonutonu aki e tau fakatokaaga ma e tau matafakatufono ke lata ia ma e tau puhala fakagahuahua, pihia ma e tau tagata Pasifika, mo e kaufakalataha mo e falu foki a kautaha, tau kautaha ne nakai fai matutakiaga ke he mo e fakatufono.

To lahi e nava haaku ke he fakatutalaaga talanoa ne kua fita he fakahoko he Faahi Gahua nei ke maeke e tau manatu he tau tagata ke putoia ke he Tau Monuina ma e Tau Tagata Pasifika. Manako foki au ke tuku atu e tau manatu fakaaue ke he Faahi Gahua ha kua gahua fakamakamaka ke putoia oti e tau manatu he tau tagata Pasifika ne nonofo takai he motu nei ko Niu Silani ke he fakatuaga he matagahua nei, mua atu ke he fakaaogaaga he tau vagahau motu ke lata ma e tau fakamaamaaga he tau fakatokatokaaga nei.

Ko e Tau Monuina ma e Pasifika ko e fakatokatokaaga fakalaulahi ke fakaohoho e tau tagata pihia mo e palana fakagahuahua ke maeke ke lagomatai aki e tau gahua he Faahi Gahua ainei mo anoiha ke hataki aki foki e tau puhala ma e tau fakatokaaga ma e tau tagata Pasifika. Pihia foki mo e haana haoaga ke he tau hikihikiaga he motu ko Niu Silani.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "CSL".

Lilifu Ikipule Carmel Sepuloni
Ikipule ma e Faahi Gahua Atihake
ma e tau Momoui Tagata

Folafolaaga he Pule Gahua

Manaaki tangata, Manaaki whānau – lagomatai e mautolu e tau tagata Niu Silani ke nonofo mafola, moui malolo mo e tu hokohoko.

Ko e matagahua fakapa a nei he Faahi Gahua. Ko e Tau Monuina ma e Tau Tagata Pasifika, fakatokatokaaga fakalaulahi ma e Tau Tagata Pasifika mo e palana fakagahuahua. Ko e tauteaga fakamua laia a nei e fakatokatokaaga fakalaulahi mo e palana fakagahuahua ne kua fakatu pauaki ma e tau tagata Pasifika he kautu.

Fakatu e Tau Monuina ma e Pasifika ha ko e tau manatu ne fakakite mai he tau tagata Pasifika. Fakakite foki mai e lautolu e tau matagahua ne kua holo mitaki mo e falu a tau mena ne lata ke gahua ki ai. To omoi e au e haaku a tau tagata gahua mo lautolu e tau kautaha po ke tau faahi gahua ne gahua auloa mo mautolu ke fakatapunu e Tau Monuina ma e Pasifika mo puhala aki e tau matagahua mo lautolu e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heagaapi. To nakai fakamahao ni ke he taha e matagahua po ke taha ni e tagata. Kua lata ia tautolu ke mailoga ko e ha tagata Pasifika ne hu mai ke he Faahi Gahua nei ko ia mai he taha a magafaoa ti ko e magafaoa ia foki ko e taha tutaki foki ke he heagaapi lahi he Pasifika. Kaeke ka onoona a koe fakamagafaoa ke he tau tagata Pasifika mo e tau lagomatai ne maeke ke moua e lautolu ia. To fai aoga kaeke ka moua e fakafetuiaga mo e agaaga gahua kaufakalataha mo e tau tagata Pasifika.

Ko e tau hatakiaga ne kua lata ma e Tau Monuina ma e Pasifika ko e tau mena ne falanaki au ki ai ne manako e tau tagata Niu Silani oti ke fai mo e moua. Manako e tau Pasifika ha tautolu ke moua e omoiaga ne nakai fai manatu fakafili tagata, līlīfu mo e ha fakaohoohoaga mitaki mai ia tautolu. Manako a lautou ia ke putoia ke he tau mena ne lauia foki a lautolu ki ai, mo e maeke he tagata ke fifili e tau mena ne kua lata ke taute mo e iloa e haana a tau fakatokatokaaga ma e moui pihia mo e falu a tau puhala ke he tau monuina loga.

Kia hiki e tau puhala gahua ha tautolu ke maeke ke fakafelau mitaki mo e tau fakatokatokaaga fakalaulahi nei. Felau mitaki mo e tau matakupu ne kua kumikumi ki ai ke lata tau tagata Niu Silani oti mo e tau matakupu mahuiga ne tolu ma e tau hikihikiaga he Mana Maaki (ko e mitaki ni ke he tau magaaho oti), Kotahitanga (kaufakalataha ke moua e gahuahuaaga mahomo atu) pihia mo e Kia Tatatu Tatou (omoiaga he tau fakatokaaga ma e tau momoui mo e atihakeaga he tau puhala moua tupe ke he vaha hololoa).

Ko e kamataaga a nei he Tau Monuina ma e Pasifika. To fakahagahaga mitaki he matagahua nei e tau fakafehagaiaga mo e tau puhala ne uta aki e tau fakatokatokaaga gahua ma e tau tagata Pasifika ha tautolu, ke maeke ke moua e tau momoui mafola, tupu holofa mo e tupu olaola.

Ia manua,

Debbie Power
Pule Gahua
Faahi Gahua Atihake ma e tau Momoui Tagata

Ko e folafolaaga he Takitaki ma e Matakau Fakatokatokaaga Gahua ma e Pasifika

“Tākanga ‘etau fohe – gahua auloa ke moua e kaufakalataha”

Mailoga mo e maama e tautolu e tau tagata Pasifika ko e hatakiaga fakamou atihake, tuga e tau fakatokaaga gahua, tau monuina mo e moui malolo kua falanaki fakalahi ke he tau puhala fakamotu ne maeke ke fakagahuahua ki ai mo e tau hikihikiaga kehekehe.

Ko e fakatutuaga he tau Matakau Fakatonutonu mo e tau Matakau Fakatokatoka Gahua Pasifika ko e fakakiteaga a nei he Faahi Gahua Atihake ma e tau Momoui Tagata mo e haana fakatokaaga ke fakamooli e tau manatu fakatagata Pasifika mo e tau gahuaaga ki loto he Fakatokaaga Fakalaulahi ma e Pasifika mo e palana fakagahuahua – Monuina ma e Pasifika.

Matalahi au ha kua moua he tau tagata Pasifika e mukamuka ke kaufakalataha ke lata ia ma e fakamatapatuaga mo e kakano uho he fakagahuahuaaga he matagahua nei ne hahamo ai he tau Matakau Fakatonutonu mo e tau Matakau Fakatokatoka Gahua Pasifika. Mailoga e au na kehekehe e omaiaga he tau matakau mai he Veveheaga Papiliki, Veveheaga Pulaevete mo e Heaga api. Kua maeke a tautolu ke kaufakalataha ha ko e ha tautolu a tau mahani mo e tau aga fakamotu ati maeke ke puhala aki mo e fakatonutonu aki e tau lekua ne fakafehagai aki e tau momoui he tau tagata Pasifika he lalolagi fakalagitea.

Loga agaia ne tau gahua ke taute ke lata ia ma e atihakeaga mo e fakamooliaga he tau puhala fakagahuahua, ka e fiafia au ke he haana holoaga ke hoko mai ke he tau magaaho nei mo e tau mena mitaki he Fakatokatokaaga Fakalaulahi Pasifika mo e tau Palana Fakagahuahua – Tau Monuina ma e Pasifika ne kua amanaki ke fakagahuahua ma e tau tagata Pasifika mo Aotearoa laulahi anoiha.

Tu‘a ‘ofa ‘eiki atu,

Tevita Filisonu'u Funaki
Takitaki
Matakau Fakatokatoka Gahua Pasifika

Tau Matakau Fakatonutonu Matakau Fakatokatoka Gahua

Matakau Fakatokatoka Gahua Pasifika

- Tevita Funaki, Takitaki
- Meleane Burgess
- Pulotu ko Diane Mara
- Pulotu ko Falaniko Tominiko
- Joseph Liava'a
- Kathleen Tuai-Ta'ufo'ou
- George Van Ooyen
- Mel Harrington
- Seti Talamaivao
- Agnes Sefo
- Sai Lealea
- Gagau Annandale-Stone
- Marie Schmidt

Matakau Fakatonutonu ma e Pasifika

- Helen Karati, Takitaki
- Daisy Lavea-Timo
- Pesio Ah-Honi
- Danny Mareko
- Fati Tagoai
- James Aufa'i
- Lui Poe
- Malia Hamani
- Pulotu ko Palatasa Havea
- Pati Umaga
- Bob Tiaki
- Amy Minster

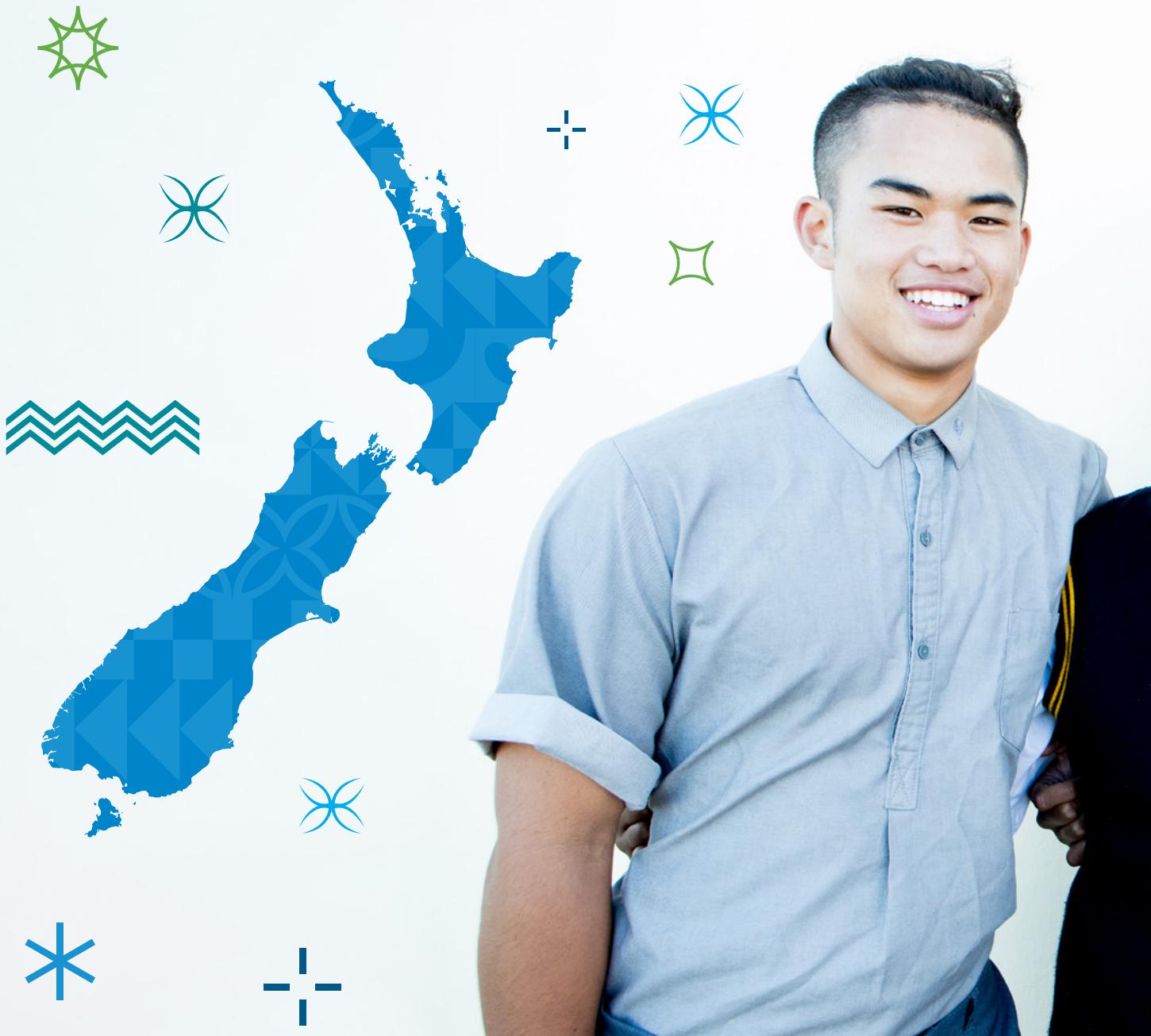
Tau Onoonoaga Fakalaulahi

Tupu olaola e tau tagata Pasifika, tau magafaoa
mo e tau heagaapi i Aotearoa.

Ko e kakano he ‘holofa’ ko e omoiaga he haau a loto makaukau, ke tu hokohoko mo e holo ki mua mo e kautu e tau fakatokaaga haau moui.

Ko e kakano he ‘tupu olaola’ kaeke ka tu hokohoko e haau moui to maeke a mautolu ke omoi a koe mo e haau a magafaoa ke moua e moui malolo mo e tau mena mitaki.

Ha mautolu a fakamatapatuaga

Ke Feaki e tau fakaholoaga mo e tau puhala fakatokatokaaga
gahua atihake he Faahi Gahua ma e tau tagata Pasifika, ke
maeke ia lautolu ia ke moua e tau momoui mafola mo e
monuina he tutupu hake i Aotearoa.

Ha mautolu a tau fakatokatokaaga fakalaulahi gahua mo e tau hatakiaga

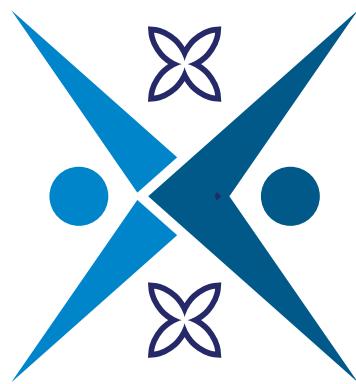
Ko e ha mautolu utaaga fakatokatokaaga fakalaulahiaga Te Pae Tawhiti – fakakite e tau hikihikiaga fakagahua ne kua lata ke taute ke maeke e tau tagata oti i Niu Silani ke moua e tau momoui hagahaha mitaki ki loto he Ha Mautolu a tau Momoui a Anoiha.

Fakafelau he fakatokatokaaga ko e Tau Monuina ma e Pasifika – Ha Tautolu a tau Tagata, Ha Tautolu a tau Fakatokatokaaga, Ha Tautolu a Onoonoaga ki Mua, e tau hikihikiaga fakagahua mai he Te Pae Tawhiti mo e fakatuuhu e tau manatu he tagata Pasifika ke he haana a tau fakatokatokaaga.

Tolu e fakatokatokaaga fakalaulahi gahua mo e tau hatakiaga kua fakatu ke fakamooli aki e tau onoonoaga ha mautolu mo e tau mena uho ne maeke e tau tagata Pasifika ke fakamakai ki ai.

Moua e tau lagomatai kua lata he tau magaaho oti

- « To gahua a mautolu ke fakatumau e fakalilifu ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api, mo e nakai fakafili, nakai fai tauhele, fakalilifu mo e makai ke he tau fakafetuiaga oti.
- « To fanogonogo, mo e fakafano e tau folafolaaga mo e fakatatai e tau matagahua ke maeke he tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke moua e tau lagomatai ne kua lata.

Ha mautolu a tau hatakiaga

Ha mautolu e tau tagata gahua mo e falu a tagata ne gahua ki lalo hifo he Faahi Gahua ha mautolu ko:

- moua e mahani fakalilifu, nakai fakafili mo e fakafeleveia fakamitaki e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api
- muitua ke he maamaaga fakamotu mo e mailoga e tau tagata atumotu kehekehe mai he Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api
- kua mau maopoopo ke foaki e tau lagomatai mo e tau hatakiaga ne kua lata ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heagaapi
- pulotu mo e iloa e tau puhala ne kua lata ma e atihakeaga he tau momoui he tau tagata Pasifika.

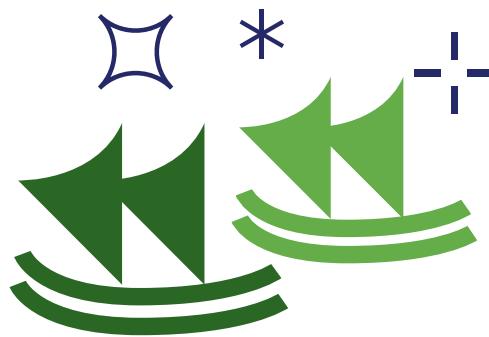
Ha mautolu a tau pule gahua mo e tau takitaki gahua:

- kua fakamooli ke eke ia mo tau takitaki ne maeke ke fakagahuahua e tau matakupu oti na i luga
- ke fakakite e tau puhala ke moua e tau koloa mo e falu a tau lagomatai ne kua lata ke fakamooli aki e tau hatakiaga ne kua fakatoka
- mailoga mo e manako ke iloa fakalaulahi e fekehekeheaga he tau aga fakamotu he Pasifika.

Mo e maeke ke omoi e tau tagata gahua ke:

- kautu, atihake mo e fakagahuahua e Tau Monuina ma e Pasifika
- putoia ke he tau magafaoa mo e/po ke tau aga fakamotu mo e tau amaamanakiaga
- kia fafia kaeke ka fai kautu mo e tau monuina
- kia makai ke putoia ke he tau fakaholoaga ne:
 - omoi e tau aga mo e tau mahani fakamotu
 - mailoga mo e atihake e tau puhala takitaki
 - atihake e tau tagata Pasifika ne makai ke fakamahomo atu e tau momoui gahua.

Kaufakalataha ke Moua e tau Fakalaulahiaga Mitaki

- ◆ To moua e mautolu e maamaaga fakahokulo ke he alito he mahani fakafetui mo lautolu e tau magafaoa Pasifika mo e tau heaga api kehekehe.
- ◆ To mailoga e mautolu ko e fakamatapatuaga he tau fakatutalaaga, tau haitiaaga, tau atihakeaga mo e tau fakatokatokaaga ne lauia e tau momoui he tau tagata Pasifika ke putoia tumau a lautolu e tau magafaoa Pasifika mo e tau heaga api kehekehe.
- ◆ To mailoga e mautolu ko e faahi gahua e mahuiga ke moua he tau tagata e mahani fakafetui mo lautolu e tau tagata po ke tau heaga api kehekehe.

Ha mautolu a tau hatakiaga

Ko lautolu e tau tagata gahua mo e falu a tagata ne gahua hifo ki lalo he Faahi Gahua ha mautolu:

- muitua ke he maamaaga fakamotu mo e mailoga e tau tagata atumotu kehekehe mai he Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke he tau veveheaga kehekehe mo e fai matutakiaga mo lautolu ia
- fai koloa mo e tau lagomataiaga ne kua lata ke maeke ke fakamooli aki e tau gahua ha lautolu
- mitaki mo e tumau e tau matutakiaga mo lautolu e tau faahi gahua ne omoi mo e makai ke atihake e tau fakaholoaga ne kua lata ma e tau tagata Pasifika
- ke mailoga ko e mena iloa he tau tagata Pasifika e tau mena ne kua lata mo lautolu mo e atihake e tau fakafetuiaga ne omoi e tau tagata Pasifika ke ai maimaina, ke maeke ke fakakite e falu a tau puhala foou mo e maeke ia ia ke gahua toko taha
- ke mailoga, fakaoga mo e fakakite fakalaulahi mo lautolu e tau kautaha mahuiga ke fakahagahaga mitaki aki e tau momoui he tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api
- putoia e tau tagata Pasifika ke he ha fakatutalaaga ne lauia a lautolu.

Ko e tau kautaha ha mautolu ke:

- moua e mahani fakalilifi, talitonu mo e mailogaaga ke lata ia ma e tau lagomataiaga ke lata ia ma e tau heaga api ti maeke foki ke moua e omoiaga ne kua lata ke atihake e mahani makai, fakamalikiti e tau numela mo e fakatumau
- kehekehe e tau puhala fakatokatoka gahua, tau puhala atihake mo e fakagahuahuaaga he tau fakaholoaga
- fakaohooho ke mitaki e tau puhala gahua ke fifili ki ai e tau tagata Pasifika.

Ko e ha mautolu a tau kautaha gahua:

- fakalilifi, talitonu, mailoga e ha lautolu a tau tutuaga mo e tau puhala taute gahua ma e tau heaga api
- fakaohooho ke fai fakatokatokaaga fakalaulahi gahua ma e gahuaaga ne kua lata ma e tau tagata Pasifika
- lata tonu e tau lotomatala, mo e hokulo e maamaaga ke he tau aga fakamotu mo e iloa e tau mena ne maeke ke taute ke fakahagahaga mitaki aki e tau momoui he tau tagata Pasifika.

Ha mautolu a tau pule gahua mo e tau takitaki gahua:

- mailoga e tau kotofaaga he tau tagata Pasifika ne gahua ma e Faahi Gahua nei mo e ha lautolu a tau matutakiaga ke he tau heaga api ne o mai ai. Maeke ia lautolu ke moua e tau fakafetuiaga mo e laulahi he tau tagata ma e Faahi Gahua
- makai ke eke mo tau takitaki ne maeke ke fakagahuahua e tau matakupu na i luga
- foaki e tau koloa mo e tau lagomataiaga ne kua lata ke fakamooli aki e tau hatakiaga.

Omoi e tau fakatokatokaaga ma e tau momoui tagata mo e tau puhala moua tupe ke he vaha loa

- » To omoi mo e putoia a mautolu ke he tau fakafetuiaga ne fai ononoaga ki mua mo e ha tau fakaholoaga ne omoi e tau puhala foou ne maeke ke fakamooli aki e tau monuina mo e moui tu hokohoko ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api i Aotearoa.
- » To lagomatai foki e mautolu e tau momoui atihake ma e tau atumotu he Pasifika.

Ha mautolu a tau hatakiaga:

Ko lautolu e tau tagata gahua mo e falu a tagata ne gahua hifo ki lalo he Faahi Gahua ha mautolu:

- lagomatai e tau magafaoa Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke:
 - fakalilifu
 - mau e gahua
 - fai tupe tumau (mo e fai maamaaga ke fakatumau aki e fakamauaga nei)
 - fai fale nofo
 - moui malolo e tau fakafehagaiaga
 - tau hatakiaga mo e fai fakatokaaga ke fifili mai ai
 - tau lagomatai hataki, tau puhala fakatonutonu mo e fakaohooho
- mailoga e tau lagomatai fakalaualahi ma e tau momoui fakatagata ne maeke ke atihake e tau momoui he tau tagata Pasifika mo e tau monuina
- mailoga mo e omoi e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke kumikumi e tau puhala moua tupe mo e/po ke pisinisi fakatagata mo e/po ke pisinisi tote
- fakatumau e tau fakatuiaga mo lautolu e tau kautaha mo e tau gahuaaga ke fakamooli e tau fakaholoaga ne maeke ke fakamalikiti hake e tau lotomatala mo e tau puhala ne kua lata ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api
- mailoga mo e fakaohooho e tau fakafetuiaga mo e falu a tau faahi gahua ke kaufakalataha ke omoi e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke kautu e tau foliaga tu hololoa ha lautolu.

Ha mautolu a tau pule gahua mo e tau takitaki gahua:

- kua fakamooli ke eke ia mo tau takitaki ne maeke ke fakagahuahua e tau matakupu oti na i luga
- ke fakakite e tau puhala ke moua e tau koloa mo e falu a tau lagomatai ne kua lata ke fakamooli aki e tau hatakiaga ne kua fakatoka
- ke mailoga neke teke kua fai puhala ke fakamahomo atu ki mua e tau fakaholoaga ma e tau momoui atihake he tau atu motu he Pasifika.

Ha mautolu a tau fakamooliaga

Ha mautolu a fenoga ke atihake mo e fakatu e *Tau Monuina ma e Pasifika* kua taha e tau he fakatutala po ke talanoa mo e ha tautolu a tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api i Aotearoa. *Tau Monuina ma e Pasifika* muitua ke he tau manatu mo e puhala aki e tau fakatutalaaga ha tautolu ne kua fita he fetufatufa aki. Maeke he tau fakamooliaga ha mautolu ke fakakite atu ke he Faahi Gahua e tau puhala ke uta atu ki anoiha e haana haoaga mo e tau puhala ne maeke ke lata ma e tau tagata Pasifika mo e haana a tau hikihikiaga.

Fakamooli atu ko e fai fakaholoaga ne fa e gahua ki ai ke he tau ofisa he tau taone mo e tau ofisa ke he tau maaga ne omoi e Tau Monuina ma e Pasifika ne falanaki a mautolu ke holo mitaki.

Fakamahao e tau amaamanakiaga ha mautolu ke he tau vahega puhala ne mua atu e mahuiga:

Ma e tau tagata Pasifika mo e tau magafaoa

Tau fakamooliaga ne:

- ✖ fakatutu e tau puhala ne maeke ke logona mo e mailoga he tagata kua lata tonu mo ia
- ✖ omoi e tau fakatutuaga he tau puhala fakafetui mo e kaufakalataha
- ✖ atihake e tau puhala fakaohooho (ko e tagata tokotaha po ke heaga api)
- ✖ fakahagahaga mitaki e tau puhala ke moua aki e tau momoui malolo mo e tau fale nonofo
- ✖ fakamalikiti hake e tau puhala moua gahua
- ✖ fakahagahaga mitaki mo e atihake e tau fakatokatokaaga ne kua lata tonu ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api
- ✖ fakatutu e tau fakaholoaga foou ke fakamailoga aki e tau mena fakatagata mo e tau aga fakamotu ke moua e puipuiaga ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api
- ✖ fakatolomaki ki mua e tau puhala fakafano fekau ke fakailoa atu e tau manako ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api.

Ke lata ma lautolu e tau tagata gahua mo lautolu e tau kautaha ne taute e tau fakaholoaga ki lalo hifo he Faahi Gahua

Tau fakamooliaga ne:

- ✖ fakahagahaga mitaki e moui malolo tino, manamanatuaga, faofao tino mo e moui fakaagaaga
- ✖ fakamalikiti e tau puhala akomena mo e tau puhala atihake ma e tau tagata Pasifika
- ✖ fakatutu e tau puhala ne maeke ke fakaaoga mo e omoi e tau tufuga mo e tau pulotu ma e tau mahani mo e tau aga fakamotu pihia mo e tau vagahau motu mai he Pasifika
- ✖ fakatutu e tau fakaholoaga ke lagomatai aki, lalago mo e/po ke fakatoka ke fakagahua aki e tau matagahua atihake mo lautolu e tau atumotu ne kua lata ai mai he Pasifika
- ✖ fakahagahaga mitaki/omoi e tau matafakatufono mo e tau fakatokatokaaga ma e faahi gahua
- ✖ fakahagahaga mitaki e tau puhala ne fakamauaki e tau mena tutupu mo e tau fakailoaaga pihia mo e tau puhala ne fakafanoa ki e tau vahega mena pehe nei.

Ke lata ma e tau heaga api

Tau fakamooliaga ne:

- ✗ fakahagahaga mitaki e tau puhala ne fakahuahua ke he tau magaaho nei ma e:
 - kaufakalataha ke he tau puhala palana ma e tau fakaholoaga
 - fatifatiaga he tau fakaholoaga
 - tau fakaholoaga ne muitua ke he tau hatakiaga ne kua fakatoka ke moua aki e tau koloa
 - tau fakatokaaga ma e tau konutuleke
 - fakamau hokotaki, tau puhala ne fakahokotaki mo e tau fakaholoaga hakahaha mo e liu kikite
- ✗ fakamaama e kakano ko e heigoa e ‘tau faahi gahua ne foaki lagomatai ma e tau tagata Pasifika’
- ✗ fakahahua e tau fakatokaaga ne kua fita ni he fakamau ki ai
- ✗ fai magaaho ke tuku age ke he tau tagata gahua, tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke fakatutala ke he tau matakupu ne lauia e tau tagata Pasifika ke maeke ke fakailoa atu, atihake mo e fakahahua e tau puhala ne kua lata ma e tau tagata Pasifika
- ✗ kumikumi e tau puhala ne maeke ke gahua kaufakalataha
- ✗ fakahagahaga mitaki e tau puhala potaaga hokotaki mo e tau puhala taute kumikumi
- ✗ fakatutu e tau puhala ke fakatumau aki e tau gahua ke maeke he tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api ke mahomo atu ki mua mo e tupu e tau momoui
- ✗ fakahagahaga mitaki/omoi e tau matafakatufono mo e tau fakatokatokaaga ma e faahi gahua
- ✗ atihake e tau puhala fakaohooho.

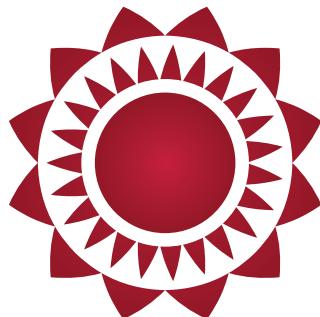

Ko e fakaveaga he Tau Monuina ma e Pasifika muitua ke he tau hatakiaga nei

Omoi e tau aga mo e tau mahani fakamotu

Ke mailoga ko e mena igatia ni e tau motu taki toko taha he Pasifika mo e ha lautolu a tau fekehekeheaga ke he tau aga mo e tau mahani fakamotu mo e falu kua teitei fetatai aki. Ke mailoga e mahuiga he ha lautolu a tau vagahau fakamotu, tau aga mo e tau mahani fakamotu, mo e falanaki fakalahi ke putoia oti e tau mena nei ki loto he tau fakaholoaga mo e tau puhala fakatokatokaaga gahua he Faahi Gahua.

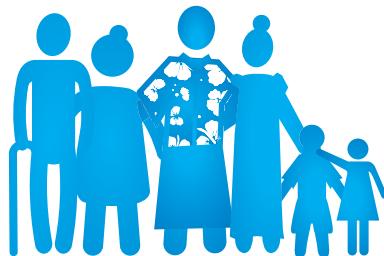

Moui fakaagaaga

Ko e moui fakaagaaga ko e fakaveaga he tau puhala gahua fakaPasifika mo e moui malolo he manamanatuaga. Mahuiga e tau fakapotopotoaga tapu oti i Aotearoa nei. Ha ko lautolu ia ha mautolu ke moua e matutakiaga ke omoi e tau fakatokatokaaga gahua atihake ma e tau tagata Pasifika.

Tau puhala takitaki

To mailoga e tau puhala takitaki ke he maamaaga fakaPasifika ki loto ke he tau fakaholoaga ka fakatutu ke atihake mo e omoi e tau takitaki Pasifika ne ha ha ke he tau heaga api pihia foki ki loto he Faahi Gahua.

Magafaoa

To mailoga mo e fakamatala ko e mena nonofo auloa e tau tagata Pasifika ko e magafaoa laulahi. Ko e alito he tau heaga api mo e moui fakamotu ko e magafaoa. Fai matutakiaga oti e tau tagata taki toko taha ke he ha magafaoa, aiga, po ke kainga ti fai matutakiaga foki e tau magafaoa ke he ha tagata. Ko e falanakiaga a nei ke he tutonuhiaaga he tagata. Ko e mataohiaga he tagata, motu mo e matakavi ne hau ai a ia, ko e fakavēaga a ia mo lautolu e tau tupuna kua momole atu.

Mahani Fakalilifu

To taute e mautolu e ha mena mo e mahani fakalilifu. To mailoga e mautolu a lautolu ne mahani fakamooli, tututonu mo e fakalilifu. To mailoga e mautolu ko e tau gahua ne fakatutu ma e tau tagata Pasifika kua fai kehe mo e gahuahua fakafelau aki mo e tau manako he tau magafaoa mo e tau heaga api.

Laulahi mo e loga e tau kakano he kupu ofania ke he tau tagata Pasifika mo e haana a matutakiaga ke he tau kupu tuga e levekiaga, feakiaga mo e loto fakaalofa. Ko e fakaveaga a nei he tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api mo e haana fakagahuahuaaga pihia mo e tau puhala ne fakakite aki ke he taha mo e taha.

Mua atu e mitaki

To mailoga e mautolu ke fakamahuiga e tau gahua ne fakatutu ma e tau tagata Pasifika, tau magafaoa mo e tau heaga api. To fakaohooho mo e omoi e mautolu e tau fakaholoaga ne maeke ke tupu olaola e tau tagata Pasifika i Aotearoa.

Kaufakalataha

To mailoga e mautolu ke gahua, kaufakalataha mo e muitua ke he tau fakatutalaaga mo e tau tagata Pasifika (he tau tagata Pasifika, ma e Pasifika mo e Pasifika).

Folafolaaga he MSD

Ko e fakamatapatuaga he Faahi Gahua Atihake
ma e tau Momoui Tagata (MSD) ko e manaaki tangata,
manaaki whānau – lagomatai e mautolu e tau tagata Niu Silani
ke nonofo mafola, moui malolo mo e tu hokohoko.

Fakamatapatu he Faahi Gahua e tau fakaholoaga nei, ha ha ki ai e tau ofisa ke he Cape Reinga ke atu hoko ki Stewart Island mo Chatham Islands he faahi uta.

Molea e toko taha miliona a lautolu ne matutaki mai mo mautolu he tau tau taki toka taha. Lagomatai e mautolu e tau tagata ke he loga e tau mena. Lali a mautolu ke fai maamaaga mo e moua e matutakiaga mo lautolu e tau tagata. Falu tagata ko e tau lagomatai fakatupe; kumikumi falu ke he tau fakaholoaga ne maeke ke liliu atu ke he tau gahuaaga. Ko ia e tagata matematekelea ne kumi lagomatai ke he magaaho ku po ke lata mo ia ke he tau magaaho oti ke moua e moui tu hokohko mo e moua e mahani fakalilifi, ha magafaoa ne lauia ke he tau ekefakakelea, ko ia ne manako ke moua e tau puipuiaga, ne mafana mo e momo e kaina, po ke tama aoga ne kumi tupe kaitalofa, matua ne manako lagomatai ke lata ia ma e levekiaga he tau fanau po ko ia e fuakau Niu Silani ne tohi ole ke lata ma e Supaenuueisoni.

Nakai fakamahao ni ki a mautolu e tau gahua ne taute. Gahua auloa mo lautolu e tau faahi gahua kehekehe, tau kautaha mo e tau matakau mai he tau heaga api ne ha ha i ai e tau pulotu mo e tau matutakiaga ne maeke ke fakafai kehe aki e tau momoui he tau tagata kehekehe.

Ke totou fakalaulahi ke he fakakatoatoaaga, kia totou e hokotaki: <https://www.msd.govt.nz/about-msd-and-our-work/publications-resources/corporate/statement-of-intent/index.html>

Moua fakalaulahi e tau fakamaamaaga hagao ia ke he tau fakaholoaga ne fa taute e mautolu, maeke ia koe ke moua e fakalaulahiaga ke he matagahua ha mautolu ne ha ha ke he kupega hila www.msd.govt.nz.

**MINISTRY OF SOCIAL
DEVELOPMENT**
TE MANATŪ WHAKAHIA TO ORA